

УДК 330.341.1:338.432

СТРАТЕГІЯ ДИНАМІКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Казакова Н. А.

Кандидат географічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан і тенденції аграрного виробництва в Україні. Ідентифіковано, що для України проблема забезпечення продовольчої безпеки має особливо важливе значення, що зумовлюється насамперед сучасним станом розвитку вітчизняного агропромислового комплексу, нарощування виробництва у якому відбувається переважно екстенсивно. Ситуацію загострюють періодичне «ручне» втручання держави у функціонування аграрного сектору та недореформованість земельного ринку. Стратегічною умовою прискореного розвитку аграрних підприємств в умовах вступу до ЄС, безумовно, є формування ефективної інноваційної інфраструктури як системи організацій, які забезпечують реалізацію інноваційного потенціалу аграрних формувань й сприяють активізації інноваційної діяльності. Стратегічною метою розвитку сільського господарства є перетворення території на високотехнологічний експорторієнтований сільськогосподарський регіон.

Як результат реалізації екстенсивної моделі розвитку аграрного сектору, більшість показників продовольчої безпеки України знаходиться за межами порогових значень.

В умовах відкритості національної економіки останні світові тенденції щодо наростання дефіциту продовольства та зростання цін можуть розглядатися як потужний виклик для українського аграрного виробництва. Ці тенденції можуть діяти як активний стимул пожвавлення сільгоспвиробництва та експорту сільгосппродукції, джерело додаткових фінансових ресурсів для розвитку та капіталізації сектору, підґрунтя для розкриття вітчизняного аграрного потенціалу як важливої та досі недостатньо розкритої національної конкурентної переваги.

В умовах посткризового відновлення економіки України необхідно забезпечити базу для стабільного розвитку аграрного виробництва, підвищити його конкурентоспроможність, подолати цінові диспропорції, посилити державну підтримку товаровиробників з використанням надбань європейського досвіду. Антикризові заходи необхідно поєднувати з розв'язанням завдань стратегічного характеру, що дозволить подолати диспропорції розвитку галузі.

На основі проведеного аналізу визначено пріоритети розвитку аграрного сектору в контексті завдань забезпечення продовольчої безпеки України.

Ключові слова: економічний розвиток, продовольча безпека, ринкова економічна система, аграрний сектор, глобалізаційні зрушення, реформування галузі, світовий досвід, відкритість економіки.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку агропромисловий сектор України є однією з найважливіших ланок економічних систем більшості країн світу з ринковою економікою.

Загострення світової продовольчої кризи та формування негативних для споживачів прогнозів щодо подальшої цінової динаміки на ринку агропродукції актуалізують питання забезпечення продовольчої безпеки для більшості країн світу.

Для України проблема забезпечення продовольчої безпеки має особливо важливе значення, що зумовлюється насамперед сучасним станом розвитку вітчизняного агропромислового комплексу, нарощування виробництва у якому відбувається переважно екстенсивно. Ситуацію загострюють періодичне «ручне» втручання держави у функціонування аграрного сектору та недореформованість земельного ринку.

Водночас сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування більшості сільськогосподарських культур і потужний людський потенціал дозволяють Україні не лише забезпечити власну продовольчу безпеку, а й стати активними гравцем на світовому ринку продовольства. Відтак необхідно прискорити процеси реформування аграрного сектору України, що потребує суттєвої модернізації в напрямі розвитку підприємницької діяльності на селі, запровадження інноваційних технологій у виробництво, забезпечення дохідності товаровиробників, а також розбудови соціальної інфраструктури та розвитку сільських територій.

Стратегічною умовою прискореного розвитку аграрних підприємств в умовах вступу до ЄС, безумовно, є формування ефективної інноваційної інфраструктури як системи організацій, які забезпечують реалізацію інноваційного потенціалу аграрних формувань й сприяють активізації інноваційної діяльності. Стратегічною метою розвитку сільського господарства є перетворення території на високотехнологічний експортоорієнтований сільськогосподарський регіон.

Мета статті – дослідження АПК та визначення стратегії його розвитку в сучасних умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам державного регулювання, матеріального, фінансового та інформаційного забезпечення інноваційної діяльності в глобалізаційних умовах й розвитку інноваційного підприємництва в агропромисловому виробництві приділяли увагу А. П. Гайдуцький, М. Я. Дем'яненко, М. В. Зубець, М. І. Кисіль, М. Ф. Кропивко, М. І. Крупко, М. І. Малік, Г. М. Підлісецький, М. А. Садиков, В. Г. Ткаченко [2], В. В. Юрчишин та ін.

Основні результати дослідження. Аналіз основних показників економічної діяльності аграрного виробництва за 1990-2012 рр. свідчить, що за роки незалежності цей вид економічної діяльності не набув нових якісних стимулів для зростання. Виробництво валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 2005 р.) за 1990-2012 рр. знизилося на 45,5 млрд. грн, рослинництва – на 7,9 млрд. грн, тваринництва – на 37,4 млрд. грн, або на 31,1%, 11,8% і 47,2% відповідно [10]. Водночас, починаючи з 2000 р., було подолано негативну тенденцію постійного зниження виробництва валової продукції сільського господарства; приріст виробництва сільськогосподарської продукції у 2012 р. порівняно з 1999 р. становив 41,6%, у т. ч. рослинництва – 65,8%, тваринництва – 17,7%.

Забезпеченість сільського господарства України основними засобами є незадовільною, про що свідчить зменшення їх вартості у 2010 р. відносно 1996 р. на 88,9% (тоді як в економіці України в цілому зменшення вартості основних засобів за цей період становило 30,9%) [10]. Фактична наявність основних засобів з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь є значно нижчою за їх нормативну потребу, зокрема у рослинництві вона становить лише 14,3%, у тваринництві – 14,7% [10].

Системними чинниками гальмування реформування аграрного виробництва є недостатня реалізація природно-кліматичного та трудового потенціалу в Україні; нерозвине-

ність інфраструктури заготівлі та збуту сільгосппродукції; низька економічна ефективність використання сільгоспугідь; зменшення засівів орних земель; збільшення собівартості і вирощування, і реалізації сільськогосподарської продукції; низький рівень матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств, їх низька капіталоозброєність і капіталооснащеність; високий рівень процентних ставок за кредитами банків; недостатній рівень організаційного та фінансового забезпечення державних закупівель життєво важливих продуктів харчування; кризові явища у тваринництві; відсутність цілісного прозорого ринку сільгосппродукції; парцеляція земель сільськогосподарського призначення; низький рівень інвестування сільськогосподарської галузі; невідповідність вітчизняної продукції сільського господарства міжнародним стандартам якості та санітарним нормам; високе техногенне та антропогенне навантаження на ґрунти, що посилюється дією природних чинників; високий рівень освоєння сільгоспугідь; незавершеність реформування земельних відносин.

Ефективне аграрне виробництво є основою забезпечення продовольчої безпеки держави, задоволення населення різноманітними продуктами харчування в достатній кількості та [10].

Загрозами продовольчій безпеці України на сучасному етапі є: недостатнє споживання продуктів харчування населенням; низький рівень споживання продуктів тваринного походження в енергетичному раціоні населення; висока частка витрат домогосподарств на продукти харчування у структурі їх загальних витрат; висока диференціація вартості харчування за соціальними групами; низька ємність внутрішнього ринку за окремими продуктами харчування; імпортозалежність країни за окремим продуктом; сировинний характер експорту сільськогосподарської продукції; зростання цін на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку; повільне запровадження міжнародних стандартів і систем якості продуктів харчування; відсутність контролю за безпечністю продуктів харчування.

Як результат реалізації екстенсивної моделі розвитку аграрного сектору, більшість показників продовольчої безпеки України знаходиться за межами порогових значень.

В умовах відкритості національної економіки останні світові тенденції щодо наростання дефіциту продовольства та зростання цін можуть розглядатися як потужний виклик для українського аграрного виробництва. Ці тенденції можуть діяти як активний стимул поживлення сільгоспвиробництва та експорту сільгосппродукції, джерело додаткових фінансових ресурсів для розвитку та капіталізації сектору, підґрунтя для розкриття вітчизняного аграрного потенціалу як важливої та досі недостатньо розкритої національної конкурентної переваги.

Загальносвітові та національні тенденції розвитку ринків сільгосппродукції обумовлюють необхідність прискорення процесів реформування аграрного сектору України, цілеспрямованих заходів державної політики, спрямованих на стабільність власного продовольчого ринку та використання потенційних вигод від зростання присутності України на світових ринках продовольства.

На сьогодні для України головним пріоритетом забезпечення належного рівня продовольчої безпеки є насичення ринку власною сільськогосподарською та продовольчою продукцією. Цьому сприятиме запровадження складових стратегії аграрного протекціонізму. За оцінкою експертів, державна підтримка галузі є одним з пріоритетних аспектів вирішення проблеми продовольчої безпеки країни на сучасному етапі. Має бути переоцінено значимість АПК в економіці держави та внесено корективи до стратегії його реформування з урахуванням потреби зменшення рівня загроз продовольчій безпеці. Україна має

створити дієвий механізм захисту своїх національних інтересів у відносинах з іншими державами під час вирішення продовольчих проблем [11].

В умовах посткризового відновлення економіки України необхідно забезпечити базу для стабільного розвитку аграрного виробництва, підвищити його конкурентоспроможність, подолати цінові диспропорції, посилити державну підтримку товаровиробників з використанням надбань європейського досвіду. Антикризові заходи необхідно поєднувати з розв'язанням завдань стратегічного характеру, що дозволить подолати диспропорції розвитку галузі. Пріоритетними напрямками розвитку аграрного сектору в контексті забезпечення продовольчої безпеки України мають бути такі:

Забезпечення ефективності внутрішнього ринку та цінового регулювання. У зв'язку з посиленням дії чинників зростання цін на сільгосппродукцію конче необхідно розвинути інфраструктуру та посилити конкурентність ринку, що запобігатиме необґрунтованому підвищенню цін, зловживанню недобросовісними методами конкуренції, знижуватиме непродуктивні та накладні витрати виробників [10].

Сприяння підвищенню ефективності та конкурентоспроможності агровиробництва, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках. Утримання конкурентних переваг українських агровиробників і на світовому, і на вітчизняному ринках вже у середньо-строковому періоді вимагатиме суттєвого організаційного та технологічного оновлення виробництва, посилення його крупнотоварності та індустріалізації, приведення технологічних процесів у відповідність до міжнародних ветеринарних і фітосанітарних вимог тощо.

Забезпечення цільового спрямування коштів від продажу сільгосппродукції на розвиток аграрного сектору економіки. Має бути подолана тенденція, за якої через значне відставання в реформуванні аграрного сектору значна частка доходу від реалізації сільгосппродукції кінцевому споживачеві (особливо це стосується експорту) осідає у торговельно-посередницькому секторі та не використовується для розвитку виробництва.

Активізація інвестиційної діяльності у сільськогосподарському виробництві має спрямовуватися на оновлення матеріально-технічної бази підприємств і запровадження новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на інноваційній основі, поліпшення інфраструктури аграрного виробництва.

Оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств сприятиме нарощуванню виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції та підвищенню рівня власної продовольчої безпеки, зростанню ефективності аграрної галузі як одного з основних локомотивів розвитку національної економіки.

Реформування земельних відносин і заснована на ньому перебудова всієї системи організації аграрного виробництва мають особливе значення і щодо створення умов для ефективного використання потужного ресурсу зростання національної економіки, і щодо поліпшення умов життя та праці значного прошарку населення України.

Підвищення якості продуктів харчування та їх відповідності міжнародним стандартам має забезпечити виробництво стандартизованої продукції сільського господарства та наповнення внутрішнього ринку високоякісними продуктами харчування.

Охорона земель і підвищення родючості ґрунтів мають спрямовуватися на стимулювання землекористувачів до ведення раціонального використання сільськогосподарських угідь, запровадження систем ґрунтозахисних систем ведення землеробства.

Висновки. Шляхи розвитку агропромислового сектору України передбачають збалансовані та взаємозв'язані структурні перебудови усіх його галузей, максимальне впровадження у виробництво найважливіших досягнень науково-технічного прогресу,

світового досвіду, найбільш прогресивних форм економіки і організації виробництва на основі першочергового розв'язання актуальних проблем: перерозподіл землі та майна, включаючи поглиблення відносин власності на землю та запровадження механізмів реалізації права на власність; приватизація переробних підприємств; реструктуризація підприємств та форм господарювання; розвиток кооперації; впровадження ринкових методів господарювання – менеджменту та маркетингу; державне регулювання аграрної економіки шляхом ефективнішого використання цінових важелів, фінансово-кредитної і податкової систем; розвиток ринків сільськогосподарської продукції, матеріально-технічних ресурсів та послуг; інтенсифікація і диверсифікація зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Пріоритетність розвитку агропромислового сектору України і його провідних галузей дає можливість забезпечити населення продовольчими товарами, промисловість – сировиною, а зовнішню торгівлю – експортними товарами.

Список використаної літератури

1. Глобальна економічна безпека: [монографія] / О. Г. Білорус, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. І. Власов. – К. : ННЦ «ІАЕ». – 2009. – 486 с.
2. Глобальна економічна безпека: [монографія] / О. Г. Білорус, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, В. І. Власов. – К. : ННЦ «ІАЕ». – 2013. – 486 с.
3. Демидов В. А. Региональная инновационная система: потенциал и тенденции развития / В. А. Демидов, Н. Н. Лебедева, О. С. Олейник. – В. : ВолГУ, 2008. – 137 с.
4. Инвестиционные и инновационные процессы в АПК Украины в условиях аграрной реформы / [Ткаченко В. Г., Богачёв В. И., Гончаров В. Н. и др.]; под ред. В. Г. Ткаченко, В. И. Богачёва. – Луганск : «Книжковий світ», 2010. – 272 с.
5. Кундиус В. А. Экономика АПК: [учебное пособие] / В. А. Кундиус. – Б. : АГАУ, 2007. – 669 с.
6. Медынский, В. Г. Инновационное предпринимательство / В. Г. Медынский, Л. Г. Шаршукова. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 348 с.
7. Оголева Л. Н. Инновационная составляющая экономического роста / Л. Н. Оголева. – М. : ФА, 2006. – 240 с.
8. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наук. доп. / за заг. ред. акад. НААН П. Т. Саблука. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2011. – С. 254-261.
9. Основные задания формирования инновационной системы региона: (итоги 3-й окружн. инновац. конф. «Ектеринбург – 2004») [Электронный ресурс] / В. С. Кортов // Инновации. – 2004. – № 5. – С. 32-35. – Режим доступа: http://www.uran.ru/reports/20053dic_2004/plenar/ppp32.htm.
10. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2013. – 104 с.
11. Сухоруков А. І. Національна економічна безпека / А. І. Сухоруков, С. З. Мошенський, О. М. Петрук / за ред. д. е. н., проф., заслуженого економіста України А. І. Сухорукова. – Житомир: ПП «Рута», 2010. – 384 с. – С. 189.

STRATEGY DYNAMICS OF AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF CURRENT CHALLENGES OF GLOBAL FOOD PROBLEM

Kazakova N. A.

Candidate of geographic sciences, professor, Head of Department of International Economic Relations of V. N. Karazin Kharkiv National University.

Abstract. *This paper examines the current state and trends of agricultural production in Ukraine. Identified that for Ukraine the problem of food security is particularly important that is predetermined by current state of development of domestic agriculture, increasing production which is mainly extensive. The situation is being aggravated by periodic «manual» state intervention in the agricultural sector and low effectiveness of the land market. Strategic conditions for accelerated development of agricultural enterprises in the conditions of accession to the EU, of course, is to develop an effective innovation infrastructure as a system of organizations which support the innovative potential of agrarian formations and help to activate innovation. The strategic goal of agriculture is on transformation of high-tech export orientated farmland.*

As a result of the extensive model of the agricultural sector, most of the food security of Ukraine is outside the thresholds.

In terms of openness of the national economy during the last world trends in the growth of food shortages and rising prices can be seen as a powerful challenge for Ukrainian agricultural production. These trends can act as an active stimulus recovery of agricultural production and export of agricultural products, a source of additional financial resources for the development and capitalization of the sector, the basis for the disclosure of domestic agricultural potential as an important and still not open national competitive advantage.

In terms of post-crisis economic recovery Ukraine should provide the basis for sustainable development of agriculture, increase its competitiveness, overcome price distortions, strengthen public support for producers using the achievements of European experience. Anti-crisis measures should be combined with problem solving strategic nature that will help overcome the disparity of the industry.

Based on the analysis, the priorities of the agricultural sector in the context of food security tasks Ukraine have been set.

Key words: *economic development, food safety, market economy, agriculture, globalization changes, reform, international experience, openness of the economy.*

Referances

1. Global economic security: [monograph] / O. G. Bilous, M. Prong, P. T. Sabluk, V. I. Vlasov. – K. : NSC «IAE» – 2009 – 486 p.
2. The global economic security: [monograph] / O. G. Bilous, M. Prong, P. T. Sabluk, V. I. Vlasov. – K. : NSC «IAE» – 2013. – 486 p.
3. Demidov V. A. The regional innovation system: Trends and development / V. A. Demidov, N. N. Lebedev, A. S. Olejnik. – A. : Volga, 2008 – 137 p.
4. Investment and innovation processes in agriculture in terms of Ukraine Agrarian reform / [V. Tkachenko, V. I. Bohachev, V. N. Goncharov et al.] ed. V. Tkachenko, V. I. Bohacheva. – Lugansk : «Book World», 2010 – 272 p.
5. Kundyus V. A. Economy APC: [uchebnoe posobie] / V. A. Kundyus. – B : AHAU, 2007 – 669 p.
6. Medynskyy V. G. Innovation entrepreneurship / V. G. Medynskyy, L. G. Sharshukova. – Moscow : INFRA-M, 1997 – 348 p.
7. Oholeva L. N. Innovation component of the Economic growth / L. N. Oholeva. – M. : FA, 2006 – 240 p.
8. Organizational and economic modernization of agricultural areas: Science. ext. / Under total. eds. Acad. NAAS P. T. Sabluk. – K. : «IAE» NNC, 2011 – P. 254-261.
9. Basic Formation of the innovation job system of the region: (3 Results of the constituency. Ynnovats. Conf. «Ek-teryburh – 2004») [Electronic resource] / V. S. Kortov // Innovations. – 2004. – № 5. – S. 32-35. Mode of access: http://www.uran.ru/reports/20053dic_2004/plenar_ppp32.htm.
10. Development of agriculture as a prerequisite for food security supply in Ukraine: analyt. ext. / Under total. eds. Y. A. Zhalilo. – K. : Nishi, 2013. – 104 p.
11. Sukhorukov A. I. National Economic Security / A. I. Sukhorukov, S. Z. Moshenskyy, O. Petruk / ed. prof., Honored Economist of Ukraine A. I. Sukhorukov. – Exactly : PE «Ruta», 2010 – 384 p.

КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ ГЛОБАЛЬНОЙ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОБЛЕМЫ

Казакова Н. А.

Кандидат географических наук, профессор, заведующая кафедрой международных экономических отношений Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина.

Аннотация. *В статье проанализировано современное состояние и тенденции аграрного производства в Украине. Идентифицировано, что для Украины проблема обеспечения продовольственной безопасности имеет особо важное значение, что обусловлено прежде всего современным состоянием развития отечественного агропромышленного комплекса, наращивания производства в котором происходит преимущественно экстенсивно. Ситуацию обостряют периодическое «ручное» вмешательство государства в функционирование аграрного сектора и недореформированность земельного рынка. Стратегической условием ускоренного развития аграрных предприятий в условиях вступления в ЕС, безусловно, является формирование эффективной инновационной инфраструктуры как системы организаций, которые обеспечивают реализацию инновационного потенциала аграрных формирований и способствуют активизации инновационной деятельности. Стратегической целью развития сельского хозяйства является превращение территории на высокотехнологичный экспортноориентированный сельскохозяйственный регион.*

Как результат реализации экстенсивной модели развития аграрного сектора, большинство показателей продовольственной безопасности Украины находится за пределами пороговых значений.

В условиях открытости национальной экономики последние мировые тенденции нарастания дефицита продовольствия и роста цен могут рассматриваться как мощный вызов для украинского аграрного производства. Эти тенденции могут действовать как активный стимул оживление сельхозпроизводства и экспорта сельхозпродукции, источник дополнительных финансовых ресурсов для развития и капитализации сектора, основу для раскрытия отечественного аграрного потенциала как важной и еще недостаточно раскрытой национальной конкурентного преимущества.

В условиях посткризисного восстановления экономики Украины необходимо обеспечить базу для стабильного развития аграрного производства, повысить его конкурентоспособность, преодолеть ценовые диспропорции, усилить государственную поддержку товаропроизводителей с использованием достижений европейского опыта. Антикризисные меры необходимо сочетать с решением задач стратегического характера, что позволит преодолеть диспропорции развития отрасли.

На основе проведенного анализа определены приоритеты развития аграрного сектора в контексте задач обеспечения продовольственной безопасности Украины.

Ключевые слова: *экономическое развитие, продовольственная безопасность, рыночная экономическая система, аграрный сектор, глобализационные сдвиги, реформирования, мировой опыт, открытость экономики.*